

פרק כ"ג (2) / דוד בין מדבר זיף לעין גדי

א. המפגש האחרון בין דוד ויונתן

לאחר פרשת קעילה ממשיך דוד בבריחתו. והנה לפתע, במהלך הסתרתו משאול, מגיע יונתן אל דוד ופוגש אותו בפעם האחרונה:

(טו) וַיֵּרָא דָּוִד כִּי יֵצֵא שְׂאוּל לְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשׁוֹ וַדּוּד בְּמַדְבַּר זִיף בַּחֲרָשָׁה: ¹(טז) וַיִּקָּם יְהוֹנָתָן בֶּן שְׂאוּל וַיֵּלֶךְ אֶל דָּוִד חֲרָשָׁה וַיַּחֲזֵק אֶת יָדוֹ בְּאֵלֵהֶם: (יז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֵל תֵּיָרָא כִּי לֹא תִמְצָאָךְ יָד שְׂאוּל אָבִי וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאַנְכִי לָךְ לְמִשְׁנָה וְגַם שְׂאוּל אָבִי יָדַע כֵּן: (יח) וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית לִפְנֵי ה' וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּחֲרָשָׁה וַיְהוֹנָתָן הֵלֵךְ לְבֵיתוֹ:

זו כבר הברית השלישית שכורת יונתן עם דוד (אחרי י"ח, ג וכו', טז), והמיוחד בה – שהיא לפני ה'. גם כאן אנו עדים לתופעה שראינו בפרקים הקודמים במערכת היחסים שבין דוד ויונתן: מצד אחד, יונתן אומר דברים נרגשים, הנראים כיוצאים מן הלב, ומציע לדוד שבעתיד יהיה לו למשנה; מצד שני, דברי דוד כאן כלל לא נזכרו, ויתרה מזאת, הצעתו היפה של יונתן לא הגיעה, כידוע, לידי מימוש.

כפי שכבר ראינו בפרק כ', יונתן שרוי במציאות קשה מאוד, קרוע בין נאמנותו לאביו ובין אהבתו לרעו דוד. הצעתו של יונתן יכלה להיות ביטוי אידאלי לשילוב בין בית שאול ובית דוד, ובמבט רחב יותר – בין בנימין ויהודה, בני רחל ובני לאה.² אלא שכדי להגשים אחדות זו, יש צורך בקצת יותר מאשר כריתת ברית. גם כאן, כמו בפרק כ', מדגיש המקרא את סיומו של המפגש: "וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּחֲרָשָׁה וַיְהוֹנָתָן הֵלֵךְ לְבֵיתוֹ". יונתן כרך את גורלו בגורל שאול, ולא הצטרף לדוד, ועל כן לא זכה להגשים את חלומו. כפי שכבר ציינו שם (שיעור 40), לא ניתן להאשים את יונתן על בחירתו הטרגית להישאר לצד אביו, אבל לבחירה זו היה, בסופו של דבר, מחיר משמעותי.

ב. מבנה הפסוקים

מכאן ואילך מתוארת רדיפת שאול אחרי דוד בסיועם של אנשי זיף. תחילה עלינו לעמוד על בעייה העולה מתוך רצף הפסוקים:

(טו) וַיֵּרָא דָּוִד כִּי יֵצֵא שְׂאוּל לְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשׁוֹ וַדּוּד בְּמַדְבַּר זִיף בַּחֲרָשָׁה: (טז) וַיִּקָּם יְהוֹנָתָן בֶּן שְׂאוּל וַיֵּלֶךְ אֶל דָּוִד... וַיְהוֹנָתָן הֵלֵךְ לְבֵיתוֹ:

(יט) וַיַּעֲלוּ זָפִים אֶל שְׂאוּל הַגְּבַעְתָּה לֵאמֹר הֲלוֹא דָּוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ בְּמַצְדּוֹת בַּחֲרָשָׁה בְּגַבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר מִימִין הַיְשִׁימוֹן: (כ) וְעַתָּה לְכָל אֹתָהּ נִפְשֶׁךָ הַמְּלֹךְ לְרַדֵּת רֵד וְלֹנוּ הַסְּגִירוֹ בְּיַד הַמְּלֹךְ: (כא) וַיֹּאמֶר שְׂאוּל בְּרוּכִים אַתֶּם לַה' כִּי חָמַלְתֶּם עָלַי: (כב) לָכֵן נָא הֲכִינוּ עוֹד וְדַעוּ וַיֵּרָאוּ אֶת מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר תִּהְיֶה רְגְלוֹ מִי רָאָהוּ שָׁם כִּי אָמַר אֵלָי עָרוֹם יַעֲרֹם הוּא: (כג) וַיֵּרָאוּ וַדַּעוּ מִכָּל הַמַּחְבְּאִים אֲשֶׁר יִתְחַבֵּא שָׁם וְשִׁבְתֶּם אֵלָי אֶל נְכוֹן וְהִלַּכְתִּי אַתְּכֶם וְהָיָה אִם יִשְׁנֶה בְּאֶרֶץ וְחַפְשֵׁתִי אֲתוֹ בְּכָל אֶלְפֵי יְהוּדָה:

(כד) וַיִּקְוֹמוּ וַיֵּלְכוּ זִיפָה לִפְנֵי שְׂאוּל וַדּוּד וְאַנְשֵׁיו בְּמַדְבַּר מְעוֹן בְּעֶרְבָה אֶל יְמִין הַיְשִׁימוֹן: (כה) וַיֵּלֶךְ שְׂאוּל וְאַנְשָׁיו לְבַקֵּשׁ וַיִּגְדּוּ לְדָוִד וַיֵּרֶד הַסֵּלַע וַיֵּשֶׁב בְּמַדְבַּר מְעוֹן וַיִּשְׁמַע שְׂאוּל וַיִּרְדֹּף אַחֲרָי דָּוִד מְדַבֵּר מְעוֹן:

הקושי בהבנת רצף האירועים (בעיקר במילים המודגשות) בולט לעין: תחילה (פס' טו) נאמר ששאול יצא לבקש את דוד, ואז התרחש המפגש בין דוד לבין יונתן, שמן הסתם חמק בשלב מסוים ממחנה שאול; ואולם, לאחר מכן (פס' יט) מסופר שהזיפים עלו אל שאול אל ביתו שבגבעה, מבלי שהוזכר כי שאול חזר לשם, ורק לאחר מכן (פס' כה) מתוארת שוב הליכת שאול ואנשיו לבקש את דוד. כיצד ניתן להסביר את הפסוקים?

רד"ק ביאר שפס' טו אירע לאחר עליית הזיפים לשאול, והמילים "וַיֵּרָא דָּוִד כִּי יֵצֵא שְׂאוּל לְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשׁוֹ" מתייחסות בדיוק ליציאת שאול אחריו בעקבות הלשנת הזיפים. נראה אפוא שמבחינה כרונולוגית, מקומם הנכון של פס' טו-יח הוא באמצעו של פס' כה, וכך יש לקרוא את הפסוקים על פי רצף האירועים:

(יט) וַיַּעֲלוּ זָפִים אֶל שְׂאוּל הַגְּבַעְתָּה לֵאמֹר הֲלוֹא דָּוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ... (כא) וַיֹּאמֶר שְׂאוּל בְּרוּכִים אַתֶּם לַה' כִּי חָמַלְתֶּם עָלַי... (כד) וַיִּקְוֹמוּ וַיֵּלְכוּ זִיפָה לִפְנֵי שְׂאוּל וַדּוּד וְאַנְשָׁיו בְּמַדְבַּר מְעוֹן בְּעֶרְבָה אֶל יְמִין הַיְשִׁימוֹן: (כה) וַיֵּלֶךְ שְׂאוּל וְאַנְשָׁיו לְבַקֵּשׁ וַיִּגְדּוּ לְדָוִד (טו) וַיֵּרָא דָּוִד כִּי יֵצֵא שְׂאוּל לְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשׁוֹ וַדּוּד בְּמַדְבַּר זִיף בַּחֲרָשָׁה: (טז) וַיִּקָּם יְהוֹנָתָן בֶּן שְׂאוּל וַיֵּלֶךְ אֶל דָּוִד חֲרָשָׁה... וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּחֲרָשָׁה וַיְהוֹנָתָן הֵלֵךְ לְבֵיתוֹ וַיֵּרֶד

1 מהו "בַּחֲרָשָׁה"? רד"ק מציע שתי אפשרויות: האחת, שמדובר ביער, לשון חורש; והשנייה, שזהו שם מקום – וייתכן שהכוונה ליער חרת (עין לעיל כ"ב, ה). הקושי בפירוש השני הוא שהמילה מיודעת ("בַּחֲרָשָׁה"), אם כי בכמה מקומות בא שם מקום ביידוע (עין, למשל, דברים ו', טז ובראב"ע שם); שופטים ח', י; ש"מ"ט, טו, ד; רד"ק הסביר שהסיבה לכך היא שהמילה מוטעמת במלעיל, אך לא הסביר מדוע באמת שם טעמה.

2 רמב"ן בפירושו לתורה (בראשית מ"ט, י) עמד על הקושי שבמלכות שאול לאור הבטחת השלטון שם לשבט יהודה דווקא – "לא יסור שבט מיהודה ומחַקֵּק מִבֵּין רְגְלָיו" – ובפרט לאור השאלה מה היה קורה לולא חטא שאול, והוא מציע בעניין זה שלוש אפשרויות: "שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל, לא על כלם... אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימן ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל. או היה מלך תחת יד מלך יהודה". לאפשרות השלישית ניתן להביא תימוכין מדברי יונתן לדוד כאן.

מכל מקום, שאול פונה אל הזיפים ומתאם עמם את התנהלות המרדף הצפוי, מתוך מודעות לסגולותיו של דוד וליכולותיו להימלט מן המרדף:

(כב) לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר⁵ אלי ערום יערם הוא: (כג) וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון⁶ והלקתי אתכם והיה אם ישנו בארץ וחיפשתי אתו בכל אלפי יהודה:⁷

שאול מגלה כאן מרץ רב, העומד בניגוד לפסיביות שגילה ביחס לפלשתים, הן בתחילת הפרק הן במלחמות קודמות. מסתבר אפוא, ששאול עדיין יכול לגלות נחישות, אלא שהדבר היחיד המניע אותו לפעול באופן זה הוא הפחד מפני דוד, ולא הצורך להגן על ישראל ולהצילם מיד אויביהם.

עם זאת, גם לכך יש גבול:

(כו) וילך שאול מצד הַהַר מִזֶּה וְדָד וְאֶנְשָׁיו מִצַּד הַהַר מִזֶּה וַיְהִי דָד נֶחֱפָז לִלְכֹת מִפְּנֵי שְׂאוּל וְשְׂאוּל וְאֶנְשָׁיו עֹטְרִים⁸ אֶל דָּד וְאֶל אֶנְשָׁיו לְתַפְשׂוֹ: (כז) וּמִלֶּאֱדָף בָּא אֶל שְׂאוּל לֵאמֹר מִהֲרָה וְלָכָה כִּי פָשְׁטוּ פְּלִשְׁתִּים עַל הָאָרֶץ:

שאול מגיע כאן לנקודת החלטה דרמטית. עד עתה עמדה נחישותו במרדף אחר דוד אל מול רפיון ידיו במאבקים עם הפלשתים. אך כעת עומדים שני המאבקים בסתירה חזיתית המחייבת הכרעה: מה חשוב יותר לשאול – להמשיך במרדף אחר דוד, או למלא את חובתו להגן על ישראל מפלשתים?

הסלע וישב במדבר מעון וישמע שאול וירדף אחרי דוד מדבר מעון:

מדוע, אם כן, לא נכתבו הפסוקים בסדר זה? נראה, שהמקרא ביקש לבודד את פרשת המפגש בין דוד ויונתן מן הסיפור עצמו, ולכן הוקדמה פרשה זו לתיאור רצף האירועים. בדרך זו משיג המקרא שתי מטרות: ראשית, הדרמה המתארת את המרדף של שאול אחרי דוד אינה נקטעת בעיצומה על ידי סיפור המפגש; ושנית, בדרך זו נוצר הרושם שיונתן הצטרף כביכול אל שאול במרדף. לו סודרו הפסוקים כסדר שהצענו, הייתה בולטת העובדה שיונתן לא השתתף במרדף אחרי דוד, אלא הלך לביתו. אך בדרך שבה הפסוקים מוצגים, ניתן בהחלט לחשוב שגם יונתן נטל חלק במרדף אחרי דוד, וכך מודגשת עוד יותר הבעיה בהכרעתו של יונתן להישאר לצד אביו.

ג. שאול והזיפים

אם על אנשי קעילה העיד הקב"ה כי יסגירו את דוד לידי שאול, הרי שאצל אנשי זיף מתבטא היחס לדוד באופן מפורש ומעשי. זיף אמנם נמצאת ביהודה (עיין יהושע ט"ו, נה),³ ולכאורה מצופה היה שאנשיה יתמכו דווקא בדוד. ברם, סביר להניח שכאנשי קעילה, חששו גם אנשי זיף לחייהם לאחר פרשת נוב, ולכן העדיפו לגלות נאמנות לשאול, פן יואשמו בבגידה. כך גם משתמע מן האזכור הכפול בדבריהם של היות שאול – המלך:

(כ) ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך:

יש לציין, שהמקרא אינו מאשים את כל אנשי זיף במעשה זה, ואומר רק "ויעלו זיפים" – בלא ה"א הידיעה. מן הסתם היו בזיף גם תושבים אחרים, שדעתם לא הייתה נוחה מהסגרת בן שבטם הנרדף לשווא לידי רודפו.⁴

מכל מקום, שאול מגלה התרגשות יתרה כלפי הזיפים:

(כא) ויאמר שאול ברוכים אתם לה' כי חמלתם עלי:

בפרק הקודם התלונן שאול באוזני בני שבטו כי "אין חלה מכם עלי" (כ"ב, ח); והנה עתה זוכה הוא לחמלתם של אנשי יהודה. אבל מילים אלו משקפות את חולשתו של שאול, המזהה את פחדם של אנשי זיף פן יעשה להם שאול כאשר עשה בנוב עם המושג 'חמלה'. דומה, שפעם נוספת מקבל מושג זה משמעות בעייתית אצל שאול, לאחר שכבר נכשל בו בעבר בשעה שחמל על עמלק (לעיל ט"ו, ג, ט).

3 זיף מזהה עם תל זיף של היום, דרומית-מזרחית לחברון.

4 מזמור נ"ד בתהילים מציין בכותרתו כי דוד אמרו "בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו" (שם, ב). כפי שכבר ציינו בעבר (עיין בהרחבה לעיל פרק ב' שיעור 3, לגבי תפילת חנה), הכותרת אין משמעה שהמזמור חובר בהכרח באותו זמן, אלא רק שנאמר באותו זמן; וייתכן שהוא חובר בהזדמנות קודמת אחרת, ובנסיבות דומות אך לא זהות. מכל מקום, ברור שהפסוק המרכזי במזמור – "כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי לא שמו א-להים לנגדם סלה" (שם, ה) – תאם את תחושתו של דוד הנרדף.

5 סתם הכתוב ולא פירש מי אמר, ובפשטות כוונתו שכך נאמר לו, וכפי שפירש רש"י. רד"ק מציע פירוש מעניין, לפיו שאול טוען שדוד עצמו סיפר לו בעבר על יכולתו להתחמק מאויביו.

6 קולמוסים רבים נשתברו על הצירוף "אל נכון", המופיע במקרא רק כאן ובפרשה המקבילה להלן ל"ו, ד. המפרשים כולם ביארו כי הכוונה לדבר נכון וברור, אך ייתכן שמדובר בשם של מקום (בדומה ל"גדר נכון" הנוכר בשמ"ב ו', ו – אם כי ודאי שאין זה אותו מקום, שהרי שם מדובר באזור עיר דוד). לפי פרשנות זו יתבהרו כמה נקודות, וביניהן הסתירה שיש, על פי הפירוש המקובל, בין דברי שאול בפס' כג "וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלקתי אתכם", לבין האמור בפס' כד "ויקמו וילכו זיפה לפני שאול וירדו ויאנשו": אם "נכון" הוא שם מקום, נמצא שכוונת שאול בפס' כג היא לקבוע את מקום המפגש עם הזיפים בנכון, ובזמן שהלכו הללו לחפש את דוד במחבואים, התקדם כבר שאול לנכון לקראת החבירה עמם. מהלך זה של הדברים מסתבר, שכן לשאול יש, מן הסתם, עניין להתקרב לזירת האירועים, שהרי אם כוונתו היא שהזיפים ישובו אליו לגבעה, יאבד בינתיים זמן רב, שמהלכו יוכל דוד לעבור להסתתר במקום אחר. עוד על נושא זה עיין במאמרו של א' סמט במגדים ט, ובתגובות למאמר זה בגליונות י-יא.

7 "אלפי יהודה" הם משפחות יהודה (עיין לעיל י', יט) – ומשמע מכאן, ששאול מוכן לחיפוש מדוקדק אצל אנשי יהודה, מתוך חשד שהם אלו שעלולים להעניק לדוד תמיכה ומסתור.

8 משמעות מילה זו היא, כדברי רש"י: "מקיפים וסובבים מצד אל צד כעטרה המקפת את הראש".

9 לדעת רש"י, זהו "מלאך ממש", ולא שליח סתם. בשאלה זו נחלקו כבר במדרש תהילים (י"ח, ז): "רבי אומר: מלאך מן השמים היה, שנאמר 'שלח ממונים יקחני' (תהילים י"ח, ז). ר' יודן אומר: מלאך שליח היה".

יתרה מזאת, סביר להניח שכל עצמה של פשיטת הפלשתים על הארץ דווקא בזמן זה נבעה מריכוז המאמץ של שאול ואנשיו בדרום הארץ, ושאול נושא אפוא באחריות לה. הידע שאול לקבל עליו את האחריות?

(כח) וַיָּשָׁב שָׁאוּל מִרְדֵּף אַחֲרֵי דָוִד וַיִּלְךָ לְקִרְיַת פְּלִשְׁתִּים עַל כֵּן קָרְאוּ לְמָקוֹם הַהוּא סֵלַע הַמַּחְלָקוֹת:

אכן, בנקודה זו הצליח שאול להתעלות על עצמו ולשוב לתפקידו. ויפה פירש רש"י את הביטוי "סֵלַע הַמַּחְלָקוֹת": "שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים, או לרדוף ולתפוש את דוד". אף שעל דרך הפשט ניתן להציע גם פירושים אחרים,¹⁰ מכל מקום, פירוש זה הולם היטב את משמעותו של הסיפור כולו: יכולתו של שאול להתגבר על יצרו, ולפנות למאבק האמתי שאותו מוטל עליו לנהל. כך מסתיים סיפור עגום זה בנקודת אור, המחזירה את שאול לימי עלומיו.

* * * * *
* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשס"ח *
* עורך: בעז קלוש *
* * * * *
* בית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* * * * *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* * * * *

10 רד"ק, למשל, מביא כמה הצעות אחרות לפירוש השם: 1. "לפי שנחלקו בו אלה מאלה"; 2. בשם המדרש (מדרש תהילים, עיין בהערה הקודמת) – "ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד: מהם היו אומרים, עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו; ומהם אמרו, מלחמת ישראל קודמת, שבן ישי מצוי לנו בכל שעה"; 3. "שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות איש שהיו אתו באותה שעה, והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרים: ברוך שעשה לנו נס במקום הזה". עוד נזכיר, שכפי שראינו מספר פעמים בעבר, ייתכן ששמו של המקום היה ידוע עוד קודם לכן, ובעקבות האירועים דרשו את השם ונתנו לו משמעות נוספת; אם כנים הדברים, אפשר שבמקורו ניתן השם למקום מסיבות גאוגרפיות, בהיותו סלע חלק (כמו "ההר החלק" ביהושע י"א, ז).